

ПРИНОС КЪМ СРАВНИТЕЛНОТО ИЗУЧАВАНЕ НА СЛАВЯНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ

Панайот Карагъзов: *Самосознание словесности (Историографии славянских литератур)*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София 1996.

През 1996 година българската литературна наука се обогати с едно изследване, в което особено актуално прозвучават идеи, изказани преди повече от десет години. Става дума за книгата на Панайот Карагъзов „Самосознание словесности“, издадена на руски език от Университетското издателство „Св. Климент Охридски“. Карагъзов е доцент в Катедрата по славянски литератури при Софийския университет, а изследването представлява неговата докторска дисертация, която той разработва между 1982 и 1986 година под ръководството на проф. Славомир Волман и защитава в Карловия университет в Прага.

В своето изследване авторът си поставя за цел да проучи в хронологичен ред историческите синтези на славянските литератури с оглед на тяхната роля в развитието на сравнителното славянско литературознание.

Карагъзов се е насочил към онези изследвания, които са били написани от славянски автори и са били предназначени преди всичко за славянски читатели. Избирането на трудове, които имат етапно значение за самата славянска общност, дава възможност на автора да концентрира своите усилия върху изследването на понятия, присъстващи в славистичните разработки вече два века, но ненамерили удовлетворяващо решение. Паралелно с анализа на текстовете от очертанния корпус диахронно се проследява процесът на промяна на славянските литератури от „литератури за себе си“ в „литератури за другите“, т. е. преходът на сравнителното славянско литературознание от нетеоретична форма към теоретична, от сферата на обществената психология в сферата на идеологията и науката.

Книгата се състои от 10 глави, във всяка от които се анализира един автор и неговият труд по славянска литературна история. Изключение прави първа глава, озаглавена *Предистория на сравнителноисторическите синтези на славянските литератури*. Тя представлява панорамен обзор на фактите от найранните прояви на славянската словесност до края на 18 век. Акцентът в тази глава е поставен на труда на Мавро Орбини „*Царството на славяните*“ (*Il Regno de gli Slavi, 1601*) като пръв синкретичен опит за комплексно решаване на въпроса за славянската културна и литературна идентификация. В края на първа глава Карагъзов подчертава, че освен литературата, за формирането на славянска идентичност значителна роля изиграват редицата фолклорни сборници, историческите и лингвистични трудове от първите десетилетия на миналия век, които определят отправните точки на съвременната славянска хуманитаристика — филологизъм, историзъм и славизъм. Подчертано е значението на Йозеф Добровски и чешката славистика за основаването на славянското сравнително литературознание на научна основа.

Във всяка следваща глава Панайот Карагъзов се стреми да прилага обобщен подход към всеки от изследваните трудове, ръководейки се от предварително поставената цел. Независимо от това обаче анализът на всеки един от тези трудове е така изчерпателен, детайлно и старателно разработен, че в съзнанието на читателя много ясно се очертават иманентните им качества, както и интертекстуалните им връзки и отношения със сродните разработки, включени от автора в изследването. В изводите в края на всяка глава се обобщават приносите на анализирания труд за определяне параметрите на понятията „славянски литератури“ и „славянска литера-

турна общност“ и така се определя мястото му в редицата от изследвания, трасиращи пътя на славистичната компаративистика.

Найзначителното място в славянската литературна историография определено принадлежи на трудовете на чешки учени. Проследяването на отделните приноси в нея започва от коментара на „първия научен синтез, който включва славянските литератури в контекста на световната литература“ (с. 23) — „История на славянския език и литература по всички наречия“ на П. Й. Шафарик (1826). В следващите глави на книгата са разгледани в хронологичен ред трудовете на Ф. Л. Челаковски, Йозеф Карасек, Ян Махал, Франк Волман. В началото на 19 век чехите са в найтясна връзка с романтизма на Хердер и Братя Грим и съвсем естествено е, че научно обоснованото приобщаване на славянската литературна общност към европейския литературен процес става чрез техните трудове. Значителният превес на чешките изследователи в областта на сравнителното славянско литературознание не е само количествен. П. Карагъзов детайлно проследява найзначимите трудове на чешките слависти компаративисти от Йозеф Добровски до Франк Волман, извличайки от огромния корпус онези факти, които в диахронен аспект бележат пътя не само на националната чешка компаративна школа, но и на литературоведската славистика въобще. В кръга на чешката компаративна славистика, в работата на Франк Волман, се извършва преход към „качествено нова систематизация на материала, където пространственоевременната конкретизация на литературните явления е осъществена предимно на типологична основа“ (с. 135). Карагъзов обръща внимание на това, че информационната функция в синтеза на Волман е минимална и „за разлика от предходните синтези, *Словесността на славяните* не е описание на славянските литератури, а обяснение на тяхната същност“ (с. 147). Според него книгата на Волман „е сама по себе си теория“ (с. 148) и „е абстракция на междуславянските литературни връзки в контекста на европейската култура“ (с. 147).

Найобширно място в своето изследване Карагъзов отделя на *курса от лекции на Адам Мицкевич в College de France*, четени от 1840 до 1844 година. В началото на главата, посветена на Лекциите на Мицкевич, авторът посочва, че „от всички синтези на славянските литератури Курсът на Адам Мицкевич /.../ става повод за най-противоположни оценки“ (с. 51). Но не конфронтацията на тези *за и против* е причина за попространния анализ на неговия труд. За разлика от своите чешки колеги, полският професор е поетлектор. Това до голяма степен определя и специфичния му подход и интерпретация на литературните и извънлитературните феномени, както и новаторското му разбиране за славянското единство. Затова и след очерците за руската, полската, чешката и сръбската литература и техните взаимодействия с други литератури, Мицкевич се насочва към търсене на общите, иманентни черти на славянските литератури, които ги обединяват вътрешно и ги отличават като общност от останалите литератури.

Интересно е присъствието в изследвания корпус и на два български приноса: „История на славянските литератури“ (1896) на Йордан Иванов и „Очерки по история на славянските литератури“ (1958-1963) на Емил Георгиев. Възпитаник на Прага и Виена, със своите „Очерки“ Емил Георгиев завършва хронологически, но не и методологически редицата от сравнително-исторически синтези на славянските литератури, които Карагъзов разглежда. Трудът му действително изпълнява поставената популяризаторска цел и има голямо информативно значение, но както Карагъзов отбелязва, „в наше време литературоведската славистика се нуждае от теоретическа аргументация и практически доказателства за съществуването на славянската литературна общност“ (с. 156). Предимството, което Георгиев дава на идейното и сюжетно-тематично тълкуване на отделните литературни творби, „оставя в сянка иманентно-литературното развитие на сравнителното славянско литературознание“ (с. 157).

Със своята систематичност, достоверност и логичност, книгата на Панајот Карагъзов е много ценен принос за компаративното изучаване на славянските литератури. Авторът успява в пъстрата и многообразна палитра на художествените и научните факти да открие и общите тенденции, и значещия детайл. Може само да се съжالياва, че по независещи от него причини в книгата не е включена поподробна библиография на трудовете по история на славянските литератури. Макар да е изграден по законите на научното изследване, той представлява и афирмация на една научна област — славистичната компаративистика — която през последните няколко години отново трябва да доказва историческата си устойчивост.

Дарина Дончева (Пловдив)

MONOGRAFIE O LITERÁRNÍ KOMUNIKACI

Jiří Pavelka: Předpoklady literárního dorozumívání. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, č. 316, lektorovali prof. Dušan Jeřábek, prof. Zdeněk Mathauser, doc. Pavel Vašák. Brno 1998.

Na více než třech stech stranách se bohemista, literární vědec, estetik, teoretik, kritik a filozof, vedoucí katedry masmediální komunikace a žurnalistiky na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně Jiří Pavelka zabývá předpoklady literárního dorozumívání, které začleňuje do širšího konceptu komunikace jako takové. V sedmi rozsáhlých kapitolách, když ovšem nepočítáme přílohy, věcný a jmenný rejstřík, resumé a výběrový seznam použité literatury, které jsou dosti netradičně registrovány také jako kapitoly — seznamuje čtenáře takřka vyčerpávajícím způsobem s „fenomenologií“ literárního dorozumívání.

Na počátku stojí kapitola *Předpoklady a atributy lidského komunikativního jednání*, v níž autor rází pojem „světy ze slov“, s nímž pak dále pracuje: „Slovesné projevy člověka lze chápat jako komunikační aktivitu, jako základní formu lidského bytí a součást univerza. Tento typ reality, který se na dlouhé období stal předmětem zájmu především jazykovědy, literární vědy, psychologie, sémiotiky, lingvistické antropologie nebo filozofie jazyka, označují souhrnným výrazem světy ze slov“ (s. 15). Již jen pouhý soupis těch, jimž Pavelka děkuje za různé formy spolupráce a konzultace, ukazuje při vši analytičnosti jeho studie především na schopnost syntetického zobecňování, klasifikace a usouvztažňování. Ve zmíněné první kapitole se například neopomíjí ani nonverbální komunikace, imaginace a intuice jako předpoklad komunikativního jednání.

V druhé kapitole *Paradigmatické a syntagmatické osy jazykového dorozumívání* stojí v centru Pavelkovy pozornosti „příběh jako rezultat, prostředek a syntagmatická osa lidského dorozumívání“, který se realizuje ve znacích, znakových systémech a symbolických okruzích jako předpokladových paradigmatických osách lidského dorozumívání. Příběh přesahuje rámec jazykové komunikace, existuje současně na ose syntagmatické a paradigmatické, je elementárním a současně nejdůležitějším výsledkem a prostředkem lidského dorozumívání (s. 57 n.). V podkapitole o znacích, znakových systémech a symbolických okruzích mluví autor o chování znaků v komunikačním prostoru, o tzv. průvodcovské roli znaků a symbolů, o symbolech a dvou způsobech katalogizace symbolů — v symbolických okruzích a v příbězích.

Pavelkova kniha má analyticko-syntetický charakter, je sumářem dané problematiky, ale současně je celá ponořena do desítek konkrétních příkladů, které autor excerpuje ze své praxe čtenáře, interpreta a vysokoškolského učitele. Takřka se zdá, že celá kniha se otáčí na dvou smyslově konkrétních čepcích: na průvodcovských schopnostech slova „růže“ s obrazem souvisejícím s příběhem pohřbu Oldřicha Mikuláška a na Halasově básni Svatební a jejich interpretačních rovinách, které autor konfrontuje s vnímáním skupiny brněnských bohemistů. Příběh o růži, který prý při-